دو فصلنامه پژوهشنامه روانشناسی عدالت

سال اول، شماره دوم، پائیز و زمستان ۱۳۹۵

پیش‌بینی بهزیستی معنوی براساس هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان

سارا جلیلی[۱]، فریده رضایی[۲]، علی فتحی[۳]، نسرین جلیلی ابراهیم آبادی[۴]، حمیدرضا حاتمی[۵]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۵/۱۱
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۱/۱۶

چکیده

هدف پژوهش حاضر " پیش بینی بهزیستی معنوی براساس هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان" بوده است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی علوم تحقیقات تهران سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ بوده و نمونه آماری با استفاده از فرمول کوکران واحتساب افت آزمودنی ۱۵۰ نفر که به روش نمونه گیری تصادفی ساده انتخاب شدند. ابزار پژوهش، پرسشنامه‌های تاب آوری کونور و دیویدسون (۲۰۰۳)، هوش معنوی عبداله زاده و کشمیری(۱۳۷۸) و بهزیستی معنوی پولوتزین و الیسون (۱۹۹۱)(SWBS). روش آماری: جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو روش آمار توصیفی و آمار استنباطی استفاده شد؛ شاخص‌های آمار استنباطی پیرسون و رگرسیون استاندارد بوده است. یافته‌ها نشان داد که: فرضیه اصلی: هوش معنوی $\beta=0.69$ به‌طور معناداری در پیش بینی بهزیستی معنوی سهیم است در صورت کنترل توسط تاب آوری؛ اما تاب آوری با $r= 0.287$ قادر به پیش بینی بهزیستی معنوی نیست. فرضیه اول: بین بهزیستی معنوی و هوش معنوی در دانشجویان $r=0.637$ همبستگی متوسط در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. فرضیه دوم: بین بهزیستی معنوی و تاب آوری در دانشجویان $r= 0.297$ همبستگی ضعیف در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. فرضیه سوم: بین هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان $r= 0.411$ همبستگی متوسط در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. بحث و نتیجه گیری: نتیجه پژوهش نشان از آن داشت که هوش معنوی توان پیش بینی بهزیستی معنوی و تاب آوری را دارد. دانشجویانی که با نمرات بالاتری از هوش معنوی و تاب‌آوری نشانه‌گذاری می‌شوند دارای بهزیستی معنوی نیز می‌باشند.

واژه های کلیدی: تاب آوری- هوش معنوی – بهزیستی معنوی

---

۱. کارشناس ارشد روانشناسی بالینی دانشگاه علوم تحقیقات تهران
۲. کارشناس ارشد روانشناسی بالینی دانشگاه علوم تحقیقات تهران- (نویسنده‌ی مسئول) psyf.rezaei@yahoo.com
۳.کارشناس ارشد روانسنجی دانشگاه آزاد تهران مرکز
۴. کارشناس ارشد روانسنجی دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکز
۵. .دانشیار و هیات علمی دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه

دانشجویان و فارغ التحصیلان دانشگاه‌ها یکی از منابع مهم هنجار در جامعه محسوب می‌شوند. رفتار، کردار، احساس و اندیشه آنان با سرعت بیشتری توسط عموم پذیرفته می‌شود، بنابراین شناخت نیازها، ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر رفتار آنان می‌تواند محققان و عالمان اجتماعی را در پیش بینی برخی از واقعیت‌های اجتماعی یاری کند (ساندرا[۱]، ویلیامز[۲]، ۲۰۰۰؛ کرامت، موسوی، وکیلیان و چمن،۱۳۹۲). دانشجویان ذخائر علمی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی هر کشوری بوده و رسیدگی به بهداشت و بهزیستی روانی آنان، برنامه گذاران را به چالش می‌کشاند. (صفائی راد، کریمی، شموسی و احمدی طهور، ۱۳۸۹)

با ظهور مکتب روان شناسی مثبت‌گرا توسط سلیگمن و همکارانش، اهدافی عمده نیز برای این مکتب رقم خورد: مانند: کمک به افراد دارای شخصیت سالم و کمک به شکوفاسازی قابلیت‌های انسانی‌شان (لاتنس، آوولیو، اوی و نورمن[۳]، ۲۰۰۷؛ پورافضل و همکاران،۱۳۹۲)، یکی از این مفاهیم انگیزشی و شناختی، تاب آوری است. تاب آوری سازه‌ای است که می‌تواند فرد را به سمت و سوی شادکامی، بهزیستی روان شناختی، پیشرفت و تعالی سوق دهد و برای حفظ تفکر خوش‌بینانه با وجود رویدادهای منفی مثمر ثمر واقع گردد (سلیگمن و سی سیکزنتمه آلی[۴]،۲۰۰۰؛ کانر و دیویدسون[۵]، ۲۰۰۳؛ زاوترا، هال و مورای[۶]،۲۰۱۰؛ کارور، شییر و سیجراسروم [۷]،۲۰۱۰؛ یهو، چونگ و چونگ[۸]، ۲۰۱۰؛ به نقل از سوری، حجازی و سوری نژاد،۱۳۹۳). تاب آوری به فرد این امکان را می‌دهد که بتواند از مهارت سازگارانه خود سود جسته و شرایط استرس‌زا را به فرصتی جهت یادگیری و رشد تبدیل کند و با تمرکز بر مشکل، استرس را در خویش کنترل نماید (ویلکس[۹]، ۲۰۰۸؛ حسینی قمی، سلیمی بجستانی،۱۳۹۰) و در مجموع تاب آوری به‌عنوان عاملی در جهت سازگاری موفقیت آمیز با تغییرات و توانایی مقاومت در برابر مشکلات شناخته شده است (مک

1 . Scandura TA
2 . williams E
3 . Latnes, Av velour, Evy & Norman
4 . Seligman ,Csikszentmihalyi
5 . Connor &Davidson
6 . Zautra, Hall& Murray
7 . Carver , Scheier & Segerstrom
8 . Yee Ho , Cheung,&Cheung
9 . Wilks SE

آلیستر و مک کینون[۱]،۲۰۰۹؛ الرن و نوریز[۲]،۲۰۱۱ ؛ آلبو کردی،۱۳۹۱). در یک نگاه اجمالی می‌بینیم که تاریخ معنویت به تاریخ انسان بر می‌گردد، معنویت، گمشده‌ی تمام انسان‌ها در طول تاریخ بوده است، ناتائیل براندن[۳] عقیده دارد، اینکه چگونه انسانی هستیم و چه شخصیتی داریم بسته به انسجام و یکپارچگی و درجه معنویت و خرد ما دارد. هی و موریس[۴] (۱۹۷۸) اعتقاد دارند ریشه معنویت در تجربه‌های معنوی و برای سلامت انسان سودمند است. یونگ با تایید واقعیت روانی نیاز به معنویت در نوع انسان، تجربه معنوی و روحانی را به‌عنوان جنبه‌های بالقوه سالم و سلامت هستی در نظر می‌گیرد. (تقی زاده، فتحی آشتیانی و حسین دخت،۱۳۹۲)

از نظر آمرام هوش معنوی، توانایی به‌کارگیری و بروز ارزش‌های معنوی است. به گونه‌ای که موجب ارتقای کارکرد روزانه و سلامت جسمی و روحی فرد شود (آمرام و دارير[۵]، ۲۰۰۷، به نقل از گلچین، ۱۳۹۱). هوش معنوی برای اولین بار در سال (۱۹۹۶) توسط استیونز مطرح شد (سهرابی،۲۰۰۸) و در سال (۱۹۹۹) توسط ایمونز[۶](۲۰۰۰) گسترش یافت، مشاهده می‌شود که تعهدات معنوی با پیامدهای مثبتی مانند سلامت روان شناختی و جسمانی، رضایت زناشویی، عملکرد مطلوب بین فردی وکیفیت بهتر زندگی در ارتباط می‌باشد (سی بولد و هیل[۷]،۲۰۰۱؛ حسینی و همکاران،۲۰۱۰). ووگان[۸](۲۰۰۳،۲۰۰۲) معتقد است که هوش معنوی[۹] شامل توان بالقوه فرد در درک معنی زندگی و هویت وجودی خویش می‌باشد و اینجاست که ما شاهد علاقه روزافزون به موضوعات مذهبی/ معنوی در حوزه روان شناسی و روان درمانی هستیم (هوگال و کوئینگ[۱۰]، ۲۰۰۹؛ آنترینر و همکاران[۱۱]،۲۰۱۱)؛ هوش معنوی ظرفیتی انسانی است برای پرسیدن سوالات غایی

---

1 . McAllister M & McKinnon J
2 . Alern. NR & Norris AE
3 . Brandon Natayyl
4 . Hay & Morris
5. Amram & Drayer
6 . Emmons RA
7 . Seybold KS, Hill PC
8 . Vaughan F
9 . Spiritual Intelligence)
10 . Huguelet P, Koenig HG
11 . Unterrainer HF, Huber HP, Sorgo IM, Collicutt J, Fink A

در خصوص معنای زندگی و همزمان ظرفیتی است برای تجربه کردن ارتباطات یکپارچه بین هر یک از ما و جهانی که در آن زندگی می‌کنیم (فروتن، ۱۳۹۱). هوش معنوی مربوط به بودن[۱] است و وابسته به آگاهی از حقایق، ارزش‌ها، اعتبار و اصول اخلاقی فرد (حمید و زمستانی،۱۳۹۲). مشاهده می‌شود که در خیل نیازهای بی‌شمار و متنوع انسانی، نیازهای معنوی زمان مواجهه با مشکلات، چالش‌ها، بحران‌ها، انحرافات رفتاری و اخلاقی؛ لزوم خود را نشان می‌دهند. پژوهشگران نیازهایی همچون نیاز به هدف، معنا، امید به زندگی، رفتن به فراتر از شرایط موجود، معنویت، مذهب، بهزیستی، مثبت گرایی را از جمله نیازهای معنوی می‌دانند (ماتیس[۲]،۲۰۱۳) و یکی از مسیرهای رسیدن انسان به احساس بودن و معناداری را می‌توان معنویت و مذهب نام برد. (برجعلی لو، شهیدی و امامی،۱۳۹۲)

استیگر،کاباتا و شی مایی[۳](۲۰۰۸) در مطالعه جوانان امریکایی و ژاپنی دریافتند که بین معنا و بهزیستی جوانان رابطه مثبت وجود دارد. گاربانیو[۴](۱۹۹۵) مذهب را به‌صورت تکیه گاهی معنوی به کار می‌برد و مانند نهادهای روحانی می‌داند که افراد را با معانی عمیق‌تر زندگی آشنا می‌سازد. هر چند مذهب از معنویت متمایز شده است ولی صاحب‌نظران مذهبی بر این باورند که معنویت را می‌توان از طریق آموزش بسط و گسترش داد (کارمودی، رید، کریستلر و همکاران[۵]،۲۰۰۸). معنویت یکی از مهم‌ترین مولفه‌های کیفیت زندگی و سلامت روان می‌باشد که در قلب اسلام و کلید فهم جنبه‌های مختلف آن بوده و به زندگی انسان معنا می‌بخشد. گارمودی و همکاران[۶](۲۰۰۸) نشان دادند که معنویت با بهبود بیماری‌های طبی و روان‌شناختی نیز رابطه معناداری دارد. معنویت با برآیندهای با ارزش زندگی که مثبت و شادی‌بخش هستند در رابطه است و امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند (استیگر و همکاران، ۲۰۰۸) و امید را به‌صورت اعتماد به خداوند و مهربانی و لطف او درک نمود. (نادی و سجادیان،۱۳۹۰)

---

1 . being
2 . Mattes
3 . Steger M F, Kawabata Y, Shimai S, et al
4 .Garbanio
5 . Carmody J, Reed G, Kristellerc J, et al
6 .Garmody et al

وی پیندر و میندر[۱](۲۰۱۳) در پژوهشی نشان دادند که رشد معنوی و معنویت می‌تواند به قوی‌تر شدن، شادی و مسئولیت پذیری افراد منجر شود (اردلان، سرچنانی و سرچهانی،۱۳۹۳). سوکوال و سومان[۲] (۲۰۱۳) بررسی معنویت، دینداری و اعتقادات مربوط به الکل در میان دانشجویان کالج ؛ اسپرانگ، اسلیتر و جس[۳](۲۰۱۲) طی مطالعه‌ای با عنوان معنویت به‌عنوان تعدیل کننده در رابطه بین پرخاشگری محل کار و کارایی کارکنان؛ آلکس و همکاران[۴] (۲۰۱۱) رابطه مثیت و معنی داری را بین هوش معنوی، شادی و زندگی زناشویی بدست آوردند؛ دالمیدا و همکاران[۵](۲۰۱۱) نشان داد که همبستگی مستقیم و معنی داری بین ابعاد بهزیستی معنوی و کیفیت زندگی وجود دارد؛ رایسک و همکاران[۶](۲۰۱۱) رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی را سنجید و نتایج پژوهش نشان داد که رابطه مستقیم و معنی داری بین ابعاد هوش معنوی و ابعاد کیفیت زندگی موجود است؛ گرین و نوبل[۷](۲۰۱۰) در پژوهش‌های خود از عملکرد بالای هوش معنوی بر بصیرت[۸]، هشیاری[۹]، معنی[۱۰]، ارزیابی[۱۱]، متمرکز بودن [۱۲]، نشان روی[۱۳] و رسالت[۱۴] سخن گفتند؛ اوکوزی[۱۵](۲۰۱۰)؛ ناتان[۱۶](۲۰۱۰) به بررسی سازهای معنوی مانند وابستگی به خدا، مذهب، معنویت و تجارب اوج پرداختند و نشان دادند که با بهزیستی روان شناختی ارتباط مثبتی دارد؛ یو، لائو، مک دابلیو، زانگ و لویی[۱۷] (۲۰۱۱) به این نتیجه رسیدند که، جوانان با تاب آوری کم در

---

1 . Vipinder & Maninder
2 .Sukual and Suman
3 .Asprang, Slater and Jesse
4 . Alex & et
5 . Dalmida, S. G; & et al
6 . Rasic, D; & et al
7 . Green & Noble
8 . vision
9 . awaremess
10 . meaning
11 . evaluation
12 . being centered
13 . projeetion
14 . mission
15 .Okozi
16 . Nathan
17 . Yu XN , Lau JT , Mac. W, Zhang J, & Lui WW

معرض خطرات بیشتری از نظر مشکلات روانی- اجتماعی قرار دارند، افسردگی، ناامیدی، اختلالات رفتاری، خشونت، مصرف سیگار و مواد مخدر و انجام فعالیت‌های جنسی مهار نشده و از نظر پیشرفت تحصیلی دچار ضعف و نقصان می‌باشند (پور افضل و همکاران،۱۳۹۲). هاملا و همکاران[1] (۲۰۰۹) نقش مثبت معنویت را در مواجهه با بحران‌ها، شک، اضطراب و بیماری نشان دادند والسبورن و همکاران[2] (۲۰۱۱) نشان دادند که دوره‌های آموزشی معنویت و مراقبت‌های معنوی در پرستاران نیز به بهبود و کیفیت کاری آن‌ها می‌انجامد. (به نقل از برجعلی و همکاران، ۱۳۹۲)

به هر سوی، معنویت و معنا در زندگی جوانان و دانشجویان یکی از چالش‌های پیش روی نظام سیاسی- اجتماعی و آموزشی کشور است که لازم است با توجه به تغییرات اساسی و بنیادین در زندگی روزمره و همچنین مسایل پیرامونی در جامعه دانشجویی برای آن تدابیری اندیشیده شود؛ با توجه به پژوهش‌های صورت گرفته در این حیطه و نگاهی عمیق‌تر به نقش معنویت و بهزیستی معنوی در بهداشت روانی، تاب آوری، اعتماد به نفس، خودکنترلی، امید به زندگی و ...که بارها و بارها مورد آزمون قرار گرفته‌اند و لازم به تکرار نیست که دانشجویان هر کشور متضمن سازندگی و بالندگی فردای آن دیار هستند و سلامت جسمی و روانی تک تک آنان منشأ اثرات بسیار مهمی در آینده آن کشور تلقی می گردد، لزوم تحقیق در مورد وضعیت بهزیستی معنوی در شرایط کنونی ایران امروز و زندگی دانشجویی بیش از پیش احساس می گردد و طرح سوالاتی را پیش رو می‌گستراند: آیا بین بهزیستی معنوی، هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان رابطه معنا داری وجود دارد؟

روش پژوهش

پژوهش در زمره‌ی تحقیقات کاربردی و گذشته نگر دسته بندی می‌گردد. روش تحقیق توصیفی از نوع رابطه‌ای (پیش بینی) بوده است. جامعه آماری شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد علوم تحقیقات واحد تهران در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳ بوده و نمونه آماری با توجه به منطق رگرسیون و فرمول کوکران ۱۳۰ نفر و با توجه به افت و ریزش آزمودنی‌ها تعداد ۱۵۰ نفر را به روش نمونه

1 . Hummela & et al
2 . Vlasblom & et al

گیری غیرتصادفی از نوع در دسترس بوده است. مدل تجزیه و تحلیل آماری، شاخص‌های آمار توصیفی (شامل میانگین , انحراف معیار و نمودار جمعیت شناختی) و شاخص‌های آمار استنباطی ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون استاندارد بوده است و جهت همسانی درونی سوالات آزمون از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه‌ی تاب آوری کونور و دیویدسون (۲۰۰۳): پرسشنامه ۲۵ ماده‌ای با مقیاس لیکرت نمره گذاری می‌شود. حداکثر نمره ۱۰۰ و حداقل صفر می‌باشد. نقطه برش آن برای افراد عادی ۸۰,۴ درصد در افراد دارای اختلال استرس پس از سانحه ۴۷,۸ درصد می‌باشد. روایی: برای تعیین روایی ابتدا همبستگی هر گویه با نمره کل مقوله محاسبه و سپس از روش تحلیل عامل استفاده شده بود. محاسبه‌ی هر نمره با نمره‌ی کل نشان داده بود که به‌جز مورد (گویه ۳) ضرایب بین ۴۱ درصد تا ۶۴ درصد بودند. پیش از استخراج عوامل براساس ماتریس همبستگی گویه‌ها در شاخص KMO (آزمون کرویت بارتلت) محاسبه و مقدار KMO برابر ۸۷ درصد و مقدار خی دو آزمون بارتلت برابر ۵۵۶,۲۸ درصد بوده که هر شاخص کفایت شواهد برای انجام تحلیل عامل را نشان داده است. پایایی: ضریب پایایی با استفاده از آلفای کرونباخ حاصله برابر با ۸۹ درصد گزارش شده است. آلبوکردی و همکاران آلفای کرونباخ آن را ۰,۹۱ درصد و آقا یوسفی و همکاران نیز پایایی مقیاس آن را برابر با ۰,۸۹ درصد برآورد نمودند. کانر و دیودسون (۲۰۰۳) پایایی آن را ۰,۸۹ درصد (عطادخت،نوروزی و غفاری،۱۳۹۲)؛ سامانی و همکاران در دانشجویان ۰,۸۷ درصد (به نقل از پور افضل،۱۳۹۲)؛ جوکار (۱۳۸۶) نیز در ۵۷۷ دانش آموز دبیرستانی همسانی درونی آن را ۰,۹۳ درصد و جوکار و صحراگرد (۱۳۸۶) در بین دانشجویان ۰,۸۷ درصد گزارش نمودند. (به نقل از سوری، حجازی، سوری نژاد،۱۳۹۳)

– پرسشنامه‌ی هوش معنوی: عبداله زاده، کشمیری و عرب عامری (۱۳۷۸) پرسشنامه‌ای را با ۲۹ ماده و دو مقیاس (درک و ارتباط با سرچشمه‌ی هستی و زندگی معنوی یا اتکا به هسته درونی آن) ساخته و هنجار یابی نمودند. روش نمره گذاری: کاملاً مخالفم یک، مخالفم دو، به حدودی سه، موافقم چهار و کاملاً موافقم نمره‌ی پنج داده می‌شود. دامنه نمرات ۲۹ تا ۱۴۵ گزارش شد. روایی و

پایایی: گروه هنجاری ۲۸۰ نفر، پایایی آزمون در مرحله مقدماتی به روش آلفای کرونباخ برابر ۸۷٪، در مرحله نهایی ۸۹٪ به دست آمد. برای بررسی روایی علاوه بر روایی محتوایی صوری که سوال‌ها با نظر متخصص‌ها و همکاران تایید شد، از تحلیل عاملی نیز استفاده شد و همبستگی کلیه سوال‌ها بالای ۳۰٪ بود. در چرخش به واریماکس برای کاهش متغیرها دو عامل اصلی به‌دست آمد که عامل اول با ۱۲ سوال، درک و ارتباط با سرچشمه‌ی هستی و عامل دوم با ۱۷ ماده زندگی معنوی یا اتکا به هسته درونی نامیده شد. پرسشنامه (۱۳۹۰) نیز بر ۴۹۰ نفر از دانشجویان انجام شد آلفای کرونباخ به‌دست آمده برابر با ۸۸٪ نشان داده شد. رابطه همبستگی بین عامل اول این پرسشنامه با پرسشنامه‌ی هوش معنوی جامع ۸۳ عبارتی آمرام و دایر (۲۰۰۷)، به میزان ۷۶٪ در سطح ۰,۰۱ به‌دست آمده است. رابطه همبستگی بین عامل دوم این پرسشنامه با پرسشنامه‌ی هوش معنوی جامع ۸۳ سوالی آمرام و درایر (۲۰۰۷)، در سطح ۰,۰۱ به میزان ۰,۷۱ ٪ به‌دست آمده است. این موضوع بیانگر اعتبار همگرای پرسشنامه است.

– پرسشنامه‌ی بهزیستی معنوی پولتزین و الیسون[1] (۱۹۹۱) (SWBS): پرسشنامه ۲۰ ماده‌ای که ۱۰ ماده سلامت مذهبی و ۱۰ ماده سنجش سلامت وجودی ست. دامنه نمرات هر کدام به تفکیک ۱۰–۶ می‌باشد هر چه نمره به‌دست آمده بالاتر باشد نشانه سلامت مذهبی و وجودی بالاتر است. نمره سلامت معنوی جمع این دو زیر گروه است که دامنه آن ۲۰–۱۲۰ در نظر گرفته شده است. ماده‌ها، لیکرت ۶ گزینه‌ای (گزینه کاملاً مخالفم تا گزینه کاملاً موافقم). در سوالات منفی، نمره گذاری به شکل معکوس انجام شده است و در پایان، سلامت معنوی به سه سطح پایین ۲۰–۴۰، متوسط ۴۱–۹۹ و بالا ۱۰۰–۱۲۰ تقسیم بندی شده است. پایایی درونی آزمون ۰,۷۳ تا ۰,۹۹ =r و اعتبار آن ۰,۷۸ تا r=۰,۹۴ گزارش شده (الیسون و اسمیت[2]، ۱۹۹۱). ضریب پایایی درونی برای کل مقیاس، سلامت مذهبی و سلامت وجودی به ترتیب ۰,۸۹، ۰,۸۸ و ۰,۸۱ به‌دست آمد و سلامت معنوی همبستگی مثبت و معنی داری با سلامت مذهبی (۰,۸۹ =rو ۰,۰۰۰۱>P) و سلامت وجودی (r=۰,۹۰ و ۰,۰۰۰۱>P) داشت. عسگری، روشنی و آذریانی ضریب اعتبار همزمان با سلامت روان

1 . Ellison
2 .Smith

SCL25، ۰,۳۱- و p< ۰,۰۴ و ضریب پایایی آن با روش آلفای کرونباخ ۰,۸۹ به‌دست آمد که نشان دهنده اعتبار و پایایی قابل قبول این مقیاس می‌باشد؛ عباسی، عزیزی، شمسی گوشکی، ناصری راد و اکبری لاکه (۱۳۹۱) در تعریف مفهومی و عملیاتی سازی سلامت معنوی نیز نتایج رضایت بخشی را گزارش نمودند.

یافته ها:

جدول (۱) جدول فراوانی آزمودنی‌ها بر حسب سن- مقطع تحصیلی و جنسیت

		فراوانی	درصد
سن	زیر۲۵ سال	۵۵	۴۲/۳
	بین ۲۵ تا ۳۰ سال	۳۸	۲۹/۲
	بین ۳۰ تا ۳۵ سال	۲۰	۱۵/۴
	بین ۳۵ تا ۴۰ سال	۱۰	۷/۷
	بیشتر از ۴۰ سال	۷	۵/۴
تحصیلات	لیسانس	۶۷	۵۱/۵
	فوق لیسانس	۵۴	۴۱/۵
	دکترا	۹	۶/۹
جنسیت	مرد	۶۵	۵۰
	زن	۶۵	۵۰

بیشتر آزمودنی‌ها معادل ۵۵ نفر (۴۲/۳٪) زیر ۲۵ سال سن دارند این در حالی است که ۳۸ نفر (۲۹/۲٪) از آزمودنی‌ها بین ۲۵ تا ۳۰ سال ،۲۰نفر (۱۵/۴٪) بین ۳۰ و ۳۵ سال، ۱۰ نفر (۷/۷٪) بین ۳۵ تا ۴۰ سال و فقط ۷ نفر (۵/۴٪) از آن‌ها بیش از ۴۰ سال سن دارند. در مقطع تحصیلی: بیشتر آزمودنی‌ها معادل۶۷ نفر (۵۱/۵٪) در مقطع لیسانس مشغول به تحصیل‌اند، این در حالی است که ۵۴ نفر (۴۱/۵٪) در مقطع فوق لیسانس و فقط ۹ نفر (۶/۹٪) از آن‌ها در مقطع دکترا می‌باشند. در جنسیت: ۵۰ درصد آزمودنی‌ها مرد و ۵۰ درصد زن می‌باشند. (گروه نمونه پژوهشی از لحاظ متغیر جنسیت همتا هستند)

جدول(۲) جدول ویژگی های توصیفی متغیرهای پژوهش

		شاخص های گرایش مرکزی			شاخص های پراکندگی			
	متغیر	میانگین	میانه	نما	انحراف معیار	واریانس	کجی	کشیدگی
بهزیستی معنوی	سلامت مذهبی	۴۶/۴	۴۷	۴۷	۶/۷۱	۴۵/۰۸	-۰/۴۸	۰/۱۲
	سلامت وجودی	۴۶/۴۵	۴۷	۴۸	۷/۷	۵۹/۲۷	-۰/۷۱	۰/۰۵۶
	نمره کلی بهزیستی معنوی	۹۲/۸۵	۹۳	۹۴	۱۳/۶۱	۱۸۵/۲۳	-۰/۵۳۸	-۰/۱۷۹
هوش معنوی	درک و ارتباط با سرچشمه ی هستی	۴۸/۵۶	۵۰	۵۰	۶/۳۸	۴۰/۷	۰/۶۲-	۰/۳۲-
	زندگی معنوی یا اتکا به هسته درونی	۶۱/۷	۶۲	۶۳	۷/۱۵	۵۱/۱۱	۰/۲۹-	۰/۳۵
	نمره کلی هوش معنوی	۱۰۹/۵	۱۱۱	۱۱۱	۱۲/۰۶	۱۴۵/۴۹	۰/۱۵۸-	۰/۳۹-
تاب آوری	شایستگی	۱۳/۶۶	۱۳	۱۳	۲/۶۹	۷/۲۳	۰/۰۲۸	-۰/۳۷
	اعتماد به غرایز	۱۲/۵۹	۱۳	۱۴	۳/۱۳	۹/۷۹	-۰/۷۳	۰/۶۰۵
	پذیرش عواطف مثبت	۱۰	۱۱	۱۲	۳/۴۹	۱۲/۱۸	۰/۱۰۴	۰/۰۴
	مهار	۱۱/۰۶	۱۰	۱۰	۲/۸۸	۸/۳۲	۰/۷۱	۰/۳۱
	معنویت	۱۲/۶۳	۱۳	۱۴	۳/۸۵	۱۴/۸۷	-۰/۷	۰/۹۹
	تاب آوری	۵۹/۹۵	۶۰	۶۱	۱۳/۰۱	۱۶۹/۲۱	۰/۱۵۶	۰/۴۹۸

از سویی شاخص‌های گرایش مرکزی در متغیرهای پژوهش نزدیک به هم هستند و از سوی دیگر شاخص‌های پراکندگی با قرار گرفتن بین (۱-) تا (۱+) نشان از نرمال بودن یا بهنجاری تک متغیره متغیرهای پژوهش دارند. البته برای برقراری مفروضه بهنجاری لازم است که حجم نمونه به ازای هر متغیر حداقل ۲۰ نفر باشد که با توجه به حجم نمونه ۱۳۰ نفری این پژوهش این مفروضه رعایت شده است. سایر مفروضه های رگرسیون چند گانه چون حجم نمونه (براساس فرمول پلنت حداقل ۶۶=(۸ ×۲)+۵۰ نفر در این پژوهش)، بهنجاری چند متغیره و پرت‌ها (مقادیر نمودار استاندارد بین(۳/۳-) تا(۳/۳) و فواصل مهالانویس داری کای دو کمتر از ۱۶/۲۸) و هم خطی چند گانه (با

همبستگی ۰/۴۱۱ در سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ بین متغیرهای مستقل هوش معنوی و تاب آوری و ضریب تحمل بزرگتر از ۱ و عامل تورم واریانس کمتر از ۱۰) رعایت شده است.

حال به بررسی فرضیه‌های پژوهش پرداخته می‌شود:

فرضیه اصلی: بین بهزیستی معنوی با هوش معنوی و تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد.

جدول (۳) جدول همبستگی بین متغیر بهزیستی معنوی با متغیرهای پیش بین هوش معنوی و تاب آوری

	۱	۲
بهزیستی معنوی	۰/۶۳۷**	۰/۲۹۷**
متغیرهای پیش بین		
۱- هوش معنوی	۱	۰/۴۱۱**
۲- تاب آوری		۱

P<0/01**

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود متغیر بهزیستی معنوی با هوش معنوی (۰/۶۳۷) همبستگی قوی مستقیم و با تاب آوری (۰/۲۹۷) همبستگی ضعیف مستقیم در سطح معناداری ۰/۰۱ دارد. همه متغیرهای پیش بین هوش معنوی و تاب آوری با هم همبستگی متوسط (۰/۴۱۱) در سطح معناداری ۰/۰۱ / دارند. بنابراین مفروضه هم خطی چند گانه رعایت شده است.

جدول(۴) جدول انوا

	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۲	۴۸۶۵/۸۳۶	۴۳/۶۳۳	۰/۰۰۰۱
باقیمانده	۱۲۷	۱۱۱/۵۱۶		
کل	۱۲۹			

R^2=0/407

مطابق با داده‌های جدول (۳) با P<0/01, F(2.127)=43/633. نشان داده شد که نتایج رگرسیون به لحاظ آماری معنادار است. این مدل۴۰/۷٪ واریانس بهزیستی معنوی را نشان می‌دهد.

جدول (۵) خلاصه تحلیل رگرسیون

متغیر	B	خطای استاندارد	بتا	T	سطح معناداری
هوش معنوی	۰/۶۹۹	۰/۰۸۵	۰/۶۲	۸/۲۷۲	۰/۰۰۰۱
تاب آوری	۰/۰۴۴	۰/۰۷۸	۰/۰۴۲	۰/۵۶	۰/۵۷۷

متغیر پیش بین هوش معنوی به طور معناداری در پیش بینی بهزیستی معنوی سهیم است (سطح معناداری ۰/۰۵ و کمتر)؛ به عبارت دیگر متغیر هوش معنوی با مقدار بتای ۰/۶۹۹ نشان داد که سهم یگانه‌ای را در تبیین متغیر بهزیستی معنوی وقتی واریانس تبیین شده به وسیله تاب آوری کنترل شده باشد دارد؛ اما متغیر تاب آوری با وجود داشتن همبستگی ۰/۲۹۷ با متغیر بهزیستی معنوی قادر به پیش بینی بهزیستی معنوی نمی باشد. (سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵) .

فرضیه های اختصاصی: فرضیه ۱ : بین بهزیستی معنوی و هوش معنوی دانشجویان رابطه وجود دارد.

جدول (۵) همبستگی بین بهزیستی معنوی و هوش معنوی

	بهزیستی معنوی		
هوش معنوی	تعداد	همبستکی	سطح معناداری
	۱۳۰	۰/۶۳۷	۰/۰۰۰۱

بین بهزیستی معنوی و هوش معنوی در دانشجویان همبستگی متوسط (۰/۶۳۷) در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. بنابراین افزایش نمرات بهزیستی معنوی سبب افزایش نمرات هوش معنوی در افراد گروه نمونه می‌شود.

فرضیه ۲ : بین بهزیستی معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد.

جدول (۶) همبستگی بین بهزیستی معنوی و قدرت تاب آوری

	بهزیستی معنوی		
قدرت تاب آوری	تعداد	همبستکی	سطح معناداری
	۱۳۰	۰/۲۹۷	۰/۰۰۰۱

بین بهزیستی معنوی و تاب آوری در دانشجویان همبستگی ضعیف (۰/۲۹۷) در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. بنابراین به احتمال افزایش نمرات بهزیستی معنوی سبب افزایش نمرات تاب آوری در افراد گروه نمونه می‌شود.

فرضیه ۳ : بین هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد.

جدول (۷) همبستگی بین قدرت تاب آوری و هوش معنوی

	هوش معنوی		
قدرت تاب آوری	تعداد	همبستکی	سطح معناداری
	۱۳۰	۰/۴۱۱	۰/۰۰۰۱

بین هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان همبستگی متوسط (۰/۴۱۱) در جهت مثبت در سطح معناداری ۰/۰۰۱ وجود دارد. بنابراین به احتمال افزایش نمرات هوش معنوی سبب افزایش نمرات تاب آوری در افراد گروه نمونه می‌شود .

بحث و نتیجه‌گیری:

پژوهش با هدف پیش بینی بهزیستی معنوی براساس هوش معنوی و قدرت تاب آوری در ۱۵۰ دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی به سنجش و ارزیابی خروجی داده‌ها پرداخت؛ با توجه به خروجی داده‌های پژوهش حاضر مشاهده شد که:

فرضیه اصلی: بین بهزیستی معنوی با هوش معنوی و تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد. متغیر بهزیستی معنوی با هوش معنوی (۰/۶۳۷) همبستگی قوی مستقیم و با تاب آوری (۰/۲۹۷) همبستگی ضعیف مستقیم در سطح معناداری ۰/۰۱ دارد. همه متغیرهای پیش، بین هوش معنوی و تاب آوری با هم همبستگی متوسط (۰/۴۱۱) در سطح معناداری ۰/۰۱ / دارند. بنابراین مفروضه هم خطی چند گانه رعایت شده است. در این راستا به پژوهش‌های هم‌سو و هم‌راستا پرداخته می‌شود: مرعشی، نعامی، بشلیده، زرگر و غباری بناب (۱۳۹۱) به بررسی تاثیر آموزش هوش معنوی بر بهزیستی روان شناختی، اضطراب وجودی و هوش معنوی در دانشجویان دانشکده نفت اهواز پرداخته شده بود، مولفه‌های بهزیستی روان شناختی بعد از آموزش هوش معنوی، نمرات بالایی را به خود اختصاص داد و موجب کاهش اضطراب وجودی دانشجویان شد؛ عبداله زاده و باقر پور (۲۰۱۲) نشان دادند که پرداختن به امور مذهبی و معنویت می‌تواند به سلامت و بهزیستی فرد کمک شایان کرده و باعث آرامش فرد شده و موجبات رشد معنوی فردی را فراهم کند ؛ نادی و سجادیان (۲۰۰۹) یافتن معنا و معنویت در دانشجویان می‌تواند با تحصیل و زندگی آتی خود هدف‌گرا، رضایتمندتر و امیدوارتر روبرو شده و بهزیستی را درک کنند ؛رایسک و همکاران (۲۰۱۱) رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی را سنجید و نتایج پژوهش نشان داد که رابطه مستقیم و معنی داری بین ابعاد هوش معنوی و ابعاد کیفیت زندگی موجود است؛ وی پیندر و میندر (۲۰۱۳) در پژوهشی نشان دادند که رشد معنوی و معنویت می‌تواند به قوی‌تر شدن، شادی و مسئولیت پذیری افراد منجر شود (اردلان، سرچهانی و سرچهانی، ۱۳۹۳)؛

آقابابایی و همکاران (۱۳۹۰) با هدف بررسی رابطه هوش معنوی با بهزیستی فاعلی در بین دانشجویان و طلاب، نشان دادند که هوش معنوی با هر دو بعد بهزیستی فاعلی (شادی و رضایت از زندگی) رابطه مثبت دارد؛ دایی جواد و تقی زاده (۱۳۹۳) در جامعه دانشجویی، معنویت درمانی به سبک زندگی ارتقای سلامت معنوی و شیوه‌های حل مساله کمک می‌کند. تاب آوری (زاوترا، هال و مورای، ۲۰۱۰؛ کانر و دیویدسون، ۲۰۰۳؛ سوری، حجازی و سوری نژاد، ۱۳۹۳) و خوشبینی (کارور، شییر و سیجراسروم، ۲۰۱۰؛ یهو، چونگ و چونگ، ۲۰۱۰؛ سلیگمن و سی سیکزنتمه آلی، ۲۰۰۰؛ محبی نورالدین وند؛ سوری، حجازی و سوری نژاد، ۱۳۹۳). با توجه به آنچه ذکر شد، مشخص است که نتایج پژوهش‌های پیشن مانند فرضیه حاضر به رابطه مثبت بین بهزیستی معنوی با هوش معنوی و تاب آوری اشاره داشته‌اند.

در فرضیه یک فرعی: مشاهده شد که بین بهزیستی معنوی و هوش معنوی دانشجویان رابطه وجود دارد؛ در این راستا به پژوهش‌های همسو و همراستا پرداخته می‌شود: حسین دخت، فتحی آشتیانی و تقی زاده (۱۳۹۲) به بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی پرداختند، به این نتیجه رسیدند که هوش معنوی دربرگیرنده‌ی مجموعه‌ای از توانایی‌ها و ظرفیت‌ها می‌باشد که از منابع معنوی در جهت افزایش بهزیستی و انطباق پذیری فرد استفاده می‌کند؛ نادی و سجادیان (۱۳۹۰) به تحلیل روابط بین معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان شناختی، امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویی در دانشگاه اصفهان پرداختند، نتایج نشان داد که زمانی که دانشجویان درک می‌کنند که معنا داری در زندگی‌شان مبتنی بر معنویت است تلاش می‌کنند که هدفمند رفتار کنند؛ باقری، اکبری زاده و حاتمی (۲۰۱۱) در مطالعات خود نشان دادند که در بین دانشجویان رشته‌های گروه پزشکی، معنویت و هوش معنوی در شرایط کاری آنان به‌عنوان منبع کمک خود نمایی می‌کند؛ طهماسبی و همکاران (۲۰۰۹) نیز در پژوهش خود به رابطه مثبت و مستقیم معنویت/ هوش معنوی به پیشرفت تحصیلی و شادکامی دانشجویان اشاره کردند؛ اوکوزی (۲۰۱۰)؛ ناتان (۲۰۱۰) نیز به بررسی سازهای معنوی مانند وابستگی به خدا، مذهب، معنویت و تجارب اوج پرداختند و نشان دادند که با بهزیستی روان شناختی ارتباط مثبتی دارد ؛ مک فارلند (۲۰۰۹) در پژوهش خود رابطه معنی‌دار مستقیم و مثبت را بین ابعاد بهزیستی معنوی و هوش معنوی نشان داد؛ کسیبر (۲۰۰۹) سازه‌های

معنوی مرتبط با هوش معنوی با اضطراب وجودی رابطه معکوسی دارد. همان طور که مشخص است با توجه به نتایج پژوهش‌های پیشین می‌توان گفت این نتایج با نتایج پژوهش حاضر هم‌راستا و هم‌سو می‌باشد.

در فرضیه دو فرعی: مشاهده شد بین بهزیستی معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد.

در این راستا به پژوهش‌های هم‌سو و هم‌راستا پرداخته می‌شود: تقی زاده، میر علائی (۱۳۹۲) اثر بخشی معنویت درمانی گروهی بر تاب آوری زنان مبتلا به مالتیپل اسکلروزیس شهر اصفهان، اذعان داشتند که معنویت درمانی گروهی در افزایش تاب آوری زنان مبتلا به ام.اس به طور چشمگیری موثراست؛ بین معنویت، رضایت، هدفمندی زندگی، سلامت و بهزیستی رابطه مثبت و معنی‌داری مشاهده شد (رجایی،۲۰۱۰)؛ سوکوال و سومان (۲۰۱۳) به بررسی معنویت، دین‌داری و اعتقادات مربوط به الکل در میان دانشجویان کالج، نشان دادند که معنویت و دین‌داری و هر دو مولفه‌های دین‌داری (آگاهی خدا و عملکرد رسمی) بالاتر با پذیرش کمتر نوشیدن و الکلیسم همبسته است، درهمین راستا یو، لائو، مک دبلیو، زانگ و لویی (۲۰۱۱) نشان دادند که جوانان با تاب آوری کم در معرض خطرات بیشتری از نظر مشکلات روانی- اجتماعی قرار دارند، افسردگی، ناامیدی، اختلالات رفتاری، خشونت، مصرف سیگار و مواد مخدر و انجام فعالیت‌های جنسی مهار نشده و از نظر پیشرفت تحصیلی دچار ضعف و نقصان می‌باشند (پور افضل و همکاران، ۱۳۹۲)؛ رجایی، بیاضی، حبیبی پور، (۱۳۸۷)؛ مارتینز و اسمیت و بارلو، (۲۰۰۷)؛ به رابطه مثبت بین باورهای دینی و معنویت با سلامت روان افراد اشاره داشتند (علی اکبری دهکردی، خلقتی، زندی و بخشوده،۱۳۹۲) ؛ بررسی تاب آوری و معنویت حاکی از رابطه مثبت معنویت و تاب آوری می‌باشد (رابرتسون ، ۲۰۰۸؛ کروک، ۲۰۰۸؛ ناکاشیما و کاندا، ۲۰۰۵؛ کشاورزی و یوسفی، ۱۳۹۲) که مطابق با نتایج حاصل از فرضیه حاضر نیز می‌باشد.

فرضیه سوم فرعی: مشاهده شد بین هوش معنوی و قدرت تاب آوری در دانشجویان رابطه وجود دارد. هم راستا با این پژوهش ایمونز(۲۰۱۰) نشان داد که برای دست یافتن به مجموعه ای از توانایی‌ها باید از منابع دینی و معنوی بهره گرفت و منابع معنوی با حل مساله و سازگاری و رسیدن به اهداف رابطه معنی داری دارد ؛گرین و نوبل (۲۰۱۰) و سیسک (۲۰۰۸) از عملکرد بالای هوش

معنوی بر بصیرت، هشیاری، معنی، ارزیابی، متمرکز بودن، نشان روی و رسالت سخن گفتند. ابراهیمی، نشاط دوست، کلانتری، مولایی و اسدالهی(۲۰۰۸)، نشان داده اند که تقلیدات دینی و عملکردهای مذهبی سالم و مبتنی بر معنویت درونی با سلامت جسم، بهداشت روان و مقابله با عوامل استرس زا ارتباط معنی داری داشته است ؛ مطابق با همین نتیجه بیان می‌شود که تاب آوری به فرد این امکان را می دهد که بتواند از مهارت سازگارانه خود سود جسته و شرایط استرس زا را به فرصتی جهت یادگیری و رشد تبدیل کند و با تمرکز بر مشکل؛ استرس را در فرد، کنترل کند (حسینی قمی، سلیمی بجستانی،۱۳۹۰)؛ معلمی، رجبی و سالاری درگی(۲۰۱۰) به رابطه راهبردهای مقابله‌ای و تکنیک‌های حل مساله با معنویت و کاربرد سازگارانه هوش معنوی و ارتباط غیر مستقیم آن‌ها اشاره کردند ؛ صفائی زاد، کریمی، شموسی و احمدی طهور(۱۳۸۹) بیان کردند که تاب آوری و معنویت می‌توانند از متغیرهای زمینه ساز مقابله و ایمنی افراد در شرایط بحرانی باشند. چرا که تاب آوری به عنوان عاملی در جهت سازگاری موفقیت آمیز با تغییرات و توانایی مقاومت در برابر مشکلات شناخته شده است(مک آلیستر و مک کینون ،۲۰۰۹؛ الرن و نوریز ،۲۰۱۱) و هوش معنوی، توانایی به کارگیری و بروز ارزش های معنوی را دارد به گونه ای که موجب ارتقای کارکرد روزانه و سلامت جسمی و روحی فرد شود (گلچین، ۱۳۹۱). بنابراین با توجه به آنچه بیان شد مشخص است که معنویت و تاب آوری میزان سازگاری را در افراد افزایش داده و سبب ارتقاء سطح توانایی و ایمنی آنها می‌شود.

نتیجه کلی: از آنجایی که دانشجویان جزو ثروت‌های یک جامعه محسوب می‌شوند مشاهده می‌شود که دانشجویانی که در زندگی خود معنویت را یافته‌اند در تحصیل و زندگی آتی خویش بسیار هدف گرا، رضایتمند و امیدوار هستند و بهزیستی را درک می‌کنند و از سوی دیگر تاب آوری که از عوامل مهم و تاثیر گذار بر سلامت روانی است و توانایی انسان برای سازگاری در برابر مصیبت‌ها، ضربه‌ها، درد و رنج ناشی ازگرفتاری‌ها و محرکات تنش‌زای با اهمیت در زندگی را دارد ضرورت بالا بردن نمرات آن در افراد مشاهده می‌شود. در این پژوهش رابطه بین بهزیستی معنوی، هوش معنوی و تاب آوری بررسی گردید و به این نتیجه رسید که رابطه بین آن‌ها یک رابطه مستقیم، مثبت و معنادار است. بدین معنی که فردی که دارای نمرات بالایی در هوش معنوی ست می‌تواند از تاب آوری بالا و بهزیستی معنوی قابل قبولی نیز برخوردار باشد.

منابع

– آلبوکردی، سجاد؛ نیکوسیر جهرمی، محمد؛ حسینی، سمانه؛ نیکرو، معصومه. (۱۳۹۱). رابطه تاب آوری و اختلالات روانی در جوانان مجرم زندان مرکزی شیراز. مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان. دوره ۱۷. صص ۵۰-۴۳. کردستان.

– اردلان، محمدرضا؛ سرچهانی، زهرا؛ سرچهانی، مجتبی. (۱۳۹۲). رابطه هوش معنوی با کیفیت زندگی کاری و بلوغ معلمان ابتدایی ناحیه ۲ شهر شیراز. فصلنامه علمی- پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت. سال ۵. شماره۱. ص ۸۲. شیراز.

– برجعلی لو، سمیه؛ شهیدی، شهریار؛ امامی، امیر حسین. (۱۳۹۲). مراقبت، تجارب روزانه و بهزیستی معنوی در پرستاران بیمارستان‌های شهر تهران. دانشگاه شهید بهشتی. مجله روان شناسی و دین. سال ۶. شماره ۴. پیاپی ۲۴.ص ۱۲۰. تهران.

– پورافضل، فرزانه؛ سید فاطمی، نعیمه؛ اینانلو، مهرنوش؛ حقانی، حمید. (۱۳۹۲). بررسی همبستگی استرس درک شده با تاب آوری در دانشجویان کارشناسی پرستاری. مجله دانشکده پرستاری و مامایی دانشگاه علوم پزشکی تهران (حیات). دوره ۹. شماره ۱.صص ۵۳-۴۱. تهران.

– تقی زاده، محمد احسان؛ فتحی آشتیانی، علی؛ حسین دخت، آرزو. (۱۳۹۲). رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی. دانشگاه پیام نور. روان شناسی و دین. سال ۶. شماره۲. صص ۵۷-۷۴. مراغه.

– جوکار، بهرام. (۱۳۸۶). نقش واسطه‌ای تاب آوری در رابطه بین هوش هیجانی و هوش عمومی با رضایت از زندگی. روان شناسی معاصر. دوره ۲. شماره۲. صص ۱۲-۳. تهران.

– حسین دخت، آرزو؛ فتحی آشتیانی، علی؛ تقی زاده، محمد احسان. (۱۳۹۲). رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه پیام نور واحد جنوب. مجله روان شناسی و دین. سال ۶. شماره ۲. ص ۵۹. تهران.

– حسینی قمی، طاهره؛ سلیمی بجستانی، حسین. (۱۳۹۰). رابطه بین جهت گیری مذهبی و تاب آوری در بین مادران دارای فرزندان مبتلا به بیماری. بیمارستان امام خمینی. سال۴. شماره۳. صص ۶۹-۸۲. تهران.

– سازمان ملی جوانان. (۱۳۸۶). *خلاصه گزارش آماری وضعیت جوانان ۸۴-۸۶*. انتشارات سازمان مالی جوانان. تهران.

– سوری، حسین؛ حجازی، الهه؛ سوری نژاد، محسن. (۱۳۹۳). رابطه تاب آوری و بهزیستی روانشناختی: نقش واسطه‌ای خوش‌بینی. دانشگاه پیام نور. مجله دانش و پژوهش در روان شناسی کاربردی. سال ۱۵. شماره۱. پیاپی ۵۵. صص ۵-۱۵. تهران.

– علی اکبری دهکردی، مهناز؛ خلقتی، ایران؛ زندی پور، هما؛ بخشوده، لیلا. (۱۳۹۲). بررسی رابطه التزام عملی به نماز و میزان هوش معنوی در میان نوجوانان دختر مقطع متوسطه شهر تهران. پایان نامه کارشناسی دانشگاه پیام نور تهران واحد جنوب. تهران.

– فروتن، منیره. (۱۳۹۱). رابطه بین هوش معنوی و تعهد سازمانی کارکنان سازمان امور اقتصادی و دارائی استان زنجان. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران. دانشگاه پیام نور.

– صفائی راد، ایرج؛ کریمی، لطف اله؛ شموسی، نعمت اله؛ احمدی طهور، محسن. (۱۳۸۹). رابطه بهزیستی معنوی با سلامت روان در دانشجویان. دانشگاه آزاد اسلامی همدان. مجله دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی سبزوار. دوره ۱۷. شماره ۴. ص ۲۷۴. همدان.

– کرامت، افسانه؛ موسوی، سید عباس؛ وکیلیان، کتایون؛ چمن، رضا. (۱۳۹۲). *آسیب شناسی ارتباطات قبل از ازدواج از دیدگاه پسران دانشجو*. دانشگاه علوم پزشکی شاهرود. فصلنامه پژوهشکده علوم بهداشتی جهاد دانشگاهی. سال ۱۲. شماره ۳. صص ۲۳۳–۲۴۲. شاهرود.

– کشاورزی، سمیه؛ یوسفی، فریده. (۱۳۹۱). رابطه بین هوش عاطفی، هوش معنوی و تاب آوری. دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه شیراز. مجله روان شناسی ۶۳ سال ۱۶. شماره ۳. شیراز.

– گلچین، علیرضا. (۱۳۹۱). رابطه بین هوش معنوی و خودکارآمدی دبیران مقطع متوسطه دبیرستان‌های شهرستان رامیان. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران. دانشگاه پیام نور.

– نادی، محمد علی. سجادیان، ایلناز. (۱۳۹۰). تحلیل روابط بین معنای معنوی با بهزیستی معنوی، شادی ذهنی، رضایت از زندگی، شکوفایی روان شناختی، امید به آینده و هدفمندی در زندگی دانشجویان. دانشگاه آزاد اسلامی. فصلنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد. سال ۴.شماره ۳ و ۴. شماره مسلسل ۳۲. ص ۵۶. اصفهان.

- Amram, y, and Dryer, m. (2007). The development and Priliminary Validation of the integrated spiritual intelligence scale (ISIS). Institute of transpersonal psychology palo Alto, ***CA working paper.***

- Alex, M; & et al, (2011). Marital happiness as the function of spiritual intelligence.
International Multidisciplinary Research journal, v 1(9), p. 6-7.

- Carmody J, Reed G, Kristellerc J, et al.(2008). Mindfulness, spirituality, and health-related symptoms. ***J Psychosomatic Research***; 64: 393–403.

- Conner, K.M., & Davidson, J.R.T. (2003). Development of a new resilience scale: The Conner-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). ***Depression and Anxiety***, 18, 76-82.

- Dalmida, S. G; & et al. (2011). Spirituality well- being and bealth- related quality of life Among African – American women with HIV/ AIDS. ***Appl. Res oual of lif*,** v 6 (2), p. 139- 157.

- Emmons RA. Is spirituality and intelligence? Motivation, cognition and the psychology of ultimate concern. ***International Journal for the Psychology of Religion***. 2000;10:3-26.

- Garbanio J.(1995). Raising children in a socialy toxic environment. ***San Francisco: Jossey-Bass***.
- Ghobari Banaab B, Raghebian R.(2007). Child, adolescent and spirituality. Tehran: ***Yastoron Publication*** [persian].
- Green, W.N., Noble. K.D.(2010). Fostering spiritual intelligence: Undergraduates' growth in a course about consciousness. ***Advanced Development Jornal***. 12,26-48.
- Huguelet P, Koenig HG.(2009). Religion and spirituality in psychiatry. London: ***Cambridge University Press***:1-5.
- Hosaini M, Elias H, Eric Krauss S, Aishah S. A Review Study on Spiritual Intelligence,(2010). Adolescence and Spiritual Intelligence, Factors that May Contribute to Individual Differences in Spiritual Intelligence, and the Related Theories. ***International Journal of Psychological Studies***. 21:179-188.
- McAllister M, McKinnon J.(2009). The importance of teaching and learning resilience in the health disciplines: a critical review of the literature. ***Nurse Educ Today***. May; 29(4): 371-9.
- Rasic, D; & et al. (2011). Longitudinal relationships of religious worship attendance and spirituality with major depression, anxiety disorders and suicidal ideation and attempts: Finding from the Baltimore epidemiologic catchment area study. ***Journal of Psychiatric Research***, v 45 (6), p. 848-854.
- Sisk, D.(2008). Engaging the spiritual intelligence of gifted students to build global awareness in the classroom. ***Roeper Review***, 30(1),24-30.
- Sisk, D. (2008). Spiritual intelligence: the tenth intelligence that integrate all other intelligence, ***gifted education international***. 16 (4), 208-213.
-Steger M F, Kawabata Y, Shimai S, et al.(2008). The meaningful life in Japan and the United States: Levels and correlates of meaning in life. ***J Research in Personality*** 42: 660–678.
- Unterrainer HF, Huber HP, Sorgo IM, Collicutt J, Fink A.(2011). Dimensions of religious/spiritual well-being and schizotypal personality. ***Personality and Individual Differences***. 51:360-364.
- Vaughan F.(2002) What is spiritual intelligence? ***Journal of Humanistic Psychology***. 42:16-33.

- Vaghan,F.(2003).what is spiritual intelligence ? ***Journal of Humanistic Psychology*** .42,(2).
-Vlasblom JP, & et al, (2011), Effects of a spiritual care training for nurses, ***Nurse EducationToday***, v 31, p. 790-796.
- Yee Ho, M., Cheung, F.M., & Cheung, S.F. (2010). The role of meaning in life and optimism in promoting well-being. ***Personality and Individual Differences***, 48, 658–663.
- Zautra, A.J., Hall, J.S., & Murray, K.E. (2010). Resilience: A new definition of health for people and communities. In: Reich, J,W., Zautra. A.J., & Hall, J.S. Hnadbook of adult resilience. ***The Guilford Press, New York, London***.